

De Nassaus als stadhouders van Friesland

De stichting Nassau en Fryslân viert in 2022 het 25-jarig bestaan. Een lezingencyclus besteedt aandacht aan alle Friese stadhouders uit het huis Nassau en Oranje-Nassau, de bekende én de minder bekende. Een goede gelegenheid om het geheugen op te frissen en ze allemaal nog eens de revue te laten passeren.

✎ Bearn Bilker • Rijksmuseum, Wikimedia

Het Stadhouders Hof in Leeuwarden zou tot 1971 in handen blijven van de Oranje-Nassaus

In de afgelopen 25 jaar is de belangstelling voor de Friese Nassaus behoorlijk toegenomen. De toegenomen interesse in regionale geschiedenis heeft daar een belangrijke rol in gespeeld. Was de 'vaderlandse geschiedenis' lange tijd hollandocentrisch georiënteerd, tegenwoordig is er meer oog voor het regionale en het lokale. Toch is dit belang nog erg beperkt. Want wie heeft er buiten Fryslân van Maria Louise gehoord, of weet dat de Hollandse Oranjes al in 1702 waren uitgestorven en dat daarna de Friese Oranje-Nassaus in Den Haag de stadhouders en koningen werden?

Het begon allemaal met Willem de Zwijger, Prins van Oranje (1533-1584). Hij was stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, in 1539 benoemd door koning Filips II van Spanje, Heer der Nederlanden. De functie van stadhouder verschildte per provincie, maar betekende dat men gouverneur was over dat gewest in naam van de koning. Ook was de stadhouder de hoogste ambtenaar en verbonden aan de Staten in dat gewest. De opstand tegen het steeds meer overheersende Spaanse gezag maakte dat Oranje en andere edelen tegen de zware maatregelen die Filips II afkondigde in verzet gingen. Dat ging over de handelsoverbrengsten, de staatkundige vrijheden en vooral de godsdienst. De opstand werd een oorlog die pas in 1648 eindigde.

In Friesland, Groningen, Drenthe en Overijssel was Kennenbergh aanvankelijk de stadhouder. Die besloot echter voor Spanje te kiezen. In Friesland was er in 1580 opstand tegen de Spanjaarden onder leiding van de uit Kollum afkomstige Leeuwarder burgemeester Adje Lambertsz („It is mei sizzen net te dwaan“, zou hij gezegd hebben) en dat werd het einde van Kennenbergh.

Willem Lodewijk
De Staten van Friesland wendden toen Willem van Oranje als stadhouder, Oranje kwam naar Friesland en stelde vast dat er bestuurlijk nog veel hapende in dit gewest en dat er diepe verdeeldheid heerste. Hij vond het wenselijk dat zijn neef Willem Lodewijk stadhouder zou zijn, want die zat dicht bij het vuur. Hij was

namelijk al kolonel in het Staatse leger in de noordelijke gewesten. In februari 1584 werd bekrachtigd door Oranje dat zijn neef stadhouder zou moeten worden. In juli werd Willem van Oranje in Delft vermoord en in oktober al werd Willem Lodewijk van Nassau-Dillenburg (1560-1620) door de Staten van Friesland benoemd tot stadhouder van Friesland. Hij werd het ook in Groningen, behalve over de stad Groningen zelf, en pas in 1596 in Drenthe, omdat dit gebied zo lang in Spaanse handen bleef. Willem Lodewijk zou een uitstekend stadhouder worden die 36 jaar lang regeerde en godsdienstige en bestuurlijke stabiliteit in Friesland bracht. Tevens was hij de rechterhand van zijn neef Prins Maurits, de Oranje-stadhouder in Holland en de overige gewesten, of provincien.

Willem Lodewijk huwde zijn nicht Anna van Oranje, zijn grote liefde. Hun domicilie werd het Stadhouders Hof in Leeuwarden, voor 12.000 florijnen gekocht voor het echtpaar. Dat bestond uit drie patriërsconingen die tot één geheel gemaakt werden. Het zou met uitzondering van de Franse Tijd tot 1971 in handen blijven van de Oranje-Nassaus. In 1585 speelde de stadhouder een belangrijke rol in de oprichting van de Universiteit van Franeker. Hij zorgde ervoor dat Harlingen als havenstad een belangrijke positie verkreeg en dat het door zijn bolwerken weer een goede verdediging kreeg. Zijn vrouw stierf al jong en de stadhouder overleed kinderloos.

Ernst Casimir
In Friesland kosen de Staten Ernst Casimir als de tweede Nassau-stadhouder. Groningen en Drenthe kozen echter voor Maurits, maar toen die vijf jaar later stierf, maakten ook zij Ernst Casimir tot hun stadhouder.

Ernst Casimir, graaf van Nassau-Dietz (1573-1632) was in 1620 nog militair gouverneur van Arnhem. Als een na de jongste broer van Willem Lodewijk werd hij nu verbeven tot stadhouder. Aan bestuurlijke zaken liet hij zich minder gelegen liggen dan aan militaire. Hij was in de Tachtigjarige Oorlog al snel op de

slagvelden te vinden. Zijn vrouw Sophia Hedwig van Brunswijk was noodgedwongen veel bestuurlijk aangelegd. Tijdens het bewind van Ernst Casimir werd het onrustiger in Friesland. Hij had minder gezag en ook minder macht dan zijn broer. Hij woonde weliswaar met zijn gezin in Leeuwarden, maar de militaire plicht riep hem vaak van huis en leidde ook tot zijn dood, bij sneuvelde bij het beleg van Roermond. Een kogel ging dwars door zijn schedel.

Hendrik Casimir I
Zijn oudste zoon volgde hem op in 1632. Dat was Hendrik Casimir I (1612-1640). Ook hij was militair in hart en nieren; in 1630 was hij kolonel in het Staatse leger geworden. Tijdens de regeerperiode van zijn vader was het stadhouderschap in Friesland omgezet in een oververfbaar functie. En ook in Groningen en Drenthe nam hij rechtstreeks de positie van zijn vader over.

Hendrik Casimir sneuvelde echter ook al spoedig bij de uitoefening van zijn militaire taken. Dat gebeurde in de slag van Hukst in 1640. Hij was toen 28 jaar en ondanks plannen daartoe nog niet gehuwd.

Willem Frederik
Zijn enig nog levende broer Willem Frederik (1613-1664) volgde Hendrik Casimir op als graaf van Nassau-Dietz en als stadhouder van Friesland. Dat ging niet van harte. De Hollandse stadhouder Frederik Hendrik van Oranje droomde ervan en anders zijn vrouw Amalia van Solms wel - dat het hele Noorden zich achter Oranje zou scharen. Alleen Friesland deed dat niet. Dat is Willem Frederik én Friesland zeer kwalijk genomen; er ontstond dan ook animositeit tussen de twee takken.

Willem Frederik hield een dagboek bij, een onuitputtelijke bron van gegevens over die tijd. Hij beschreef alles: zijn dagelijks leven, zijn liefdes, zijn meningen over personen, politieke intriges, de verhoudingen in de familie, maar bovenal de eeuwige strijd in Friesland tussen allerlei partijen en belangen. Hij maakte ook mee dat de Vrede van Münster (1648) gesloten

werd. Dat leverde hem een privé-lustuin op: de Prinsentuin in Leeuwarden. Hij moest zijn moeder beloven dat hij zou trouwen met een dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms. Dat zat er jarenlang niet in. De situatie veranderde echter toen stadhouder Willem II van Oranje in 1650 op 24-jarige leeftijd stierf aan de pokken. Acht dagen

later werd Willem (later III) geboren, maar een nieuwe stadhouder werd niet benoemd; het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk brak aan. De uitzondering hierop was Friesland. Pas na deze ontwikkelingen was ook Amalia van Solms van mening dat de twee takken verenigd moesten worden, omwille van het dynastiek belang. Willem Frederik, die toen net verheven was

tot vorst van Nassau-Dietz en dus voortaan prins was, trouwde in 1652 met Albertina Agnes van Oranje. Twaalf jaar later kwam hij smartelijk om het leven toen hij geraakt werd door een kogel van een pistolet dat hij controleerde.

Hendrik Casimir II
Zoon Hendrik Casimir II (1657-1696) volgde hem op, maar die was

toen nog maar zeven jaar oud. Zijn vrij dominante moeder Albertina Agnes was jarenlang regentes. De jonge stadhouder kreeg het niet gemakkelijk, met een strenge opvoeding waarbij hij voortdurend werd vergeleken met zijn neef in Holland, Willem III. Toen door het rampjaar 1672 een einde kwam aan het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk, werd Willem III stadhouder in Holland,

Zeeland en Utrecht. Neef Hendrik Casimir II mocht wel in diens leger optreden, maar het werd geen succes en Willem III had geen respect voor hem.

Zijn macht in Friesland werd ook nog eens uitgehold en zo bleef er voor Hendrik Casimir II weinig over om mee te pronken. Hij was gehuwd met zijn kordate nicht Henriette Amalia van Anhalt-Dessau. Hendrik

Casimir II stierf toen hij 39 jaar was.

Johan Willem Friso
Zijn zoon Johan Willem Friso (1687-1711) volgde hem in 1696 op, maar die was toen nog maar acht jaar.

Zijn moeder Henriette Amalia werd regentes en was in het geheel niet geliefd. Ze gaf veel geld uit, waardoor forse schulden ontstonden. Ze verfraaide het

Stadhouders Hof gekocht en gebouwd door Albertina Agnes) en niet Oranienstein in Dietsz uit te bouwen tot een heus paleis. Johan Willem Friso bleek echter een intelligent jongeman te zijn die al snel zijn sporen in het leger verdiende.

Toen Willem III in 1702 stierf - hij was toen ook koning van Groot-Britannië - was het Huis Oranje-Nassau uitgestorven en ging de erfenis grotendeels naar Johan Willem Friso, die vanaf dat moment Prins van Oranje was.

In Holland brak het Tweede Stadhoudersloze Tijdperk aan, in Friesland niet. De veelbelovende Johan Willem Friso werd klaargestoomd om eens stadhouder van de hele Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden te worden, maar het zou zover niet komen. Tijdens een overtocht over het Hollands Diep stak een hevige zomerstorm op, waarbij de jonge prins verdronk, toen nog net 24 jaar. Zijn weduwe Maria Louise van Hessen-Kassel (1688-1765) bleef eenzaam in Leeuwarden achter.

Willem Karel Hendrik Friso
Zij gaf anderhalve maand later het leven aan een zoon: Willem Karel Hendrik Friso (1711-1751). Een lange periode van regentschap zou aanbreken voor Maria Louise, uit naam van haar minderjarige zoon.

In 1731 begon Willem Karel Hendrik Friso dan zelf als stadhouder van Friesland, naast de gewesten Groningen, Drenthe en Gelderland. Het zou pas 1747 worden voordat hij als Willem IV in alle provincien werd erkend als algemeen erfstadhouder der Nederlanden. Met zijn vrouw Anna van Hannover en kind vertrok hij toen naar Den Haag. Alleen de geliefde Maria Louise, Marijke Meu, bleef achter in haar Prinsessenhof. Toen zij in 1765 stierf, had Friesland geen eigen stadhouderlijke familie meer.

• Zie voor het gehele lezingenprogramma www.nassau-en-friesland.nl

• Bearn Bilker is voorzitter van Stichting Nassau en Friesland